

ISTRAŽIVAČKI PROJEKAT

**JESMO
LI
JEDNAKI?**

BANJA LUKA, JUN 2008. GODINE

AUTOR:

Mirjana Jovanović, mr.ecc. (MBA)
mirjana.jovanovic@gmail.com

REALIZACIJU PROJEKTA PODRŽALI:

Ambasada Sjedinjenih Američkih
Država
*U.S. Department of State
Federal Assistance Award
Office of Public Affairs*
Sarajevo, Bosna i Hercegovina*

OPA US EMBASSY
SARAJEVO
OFFICE OF PUBLIC AFFAIRS

** This project was funded, in part, through this Grant Agreement. The opinions, findings and conclusions or recommendations expressed herein are those of the Author(s) and do not necessarily reflect those of the Department of State.*

Klub 2015
*Think Tank
Banja Luka, Bosna i Hercegovina
info@club2015.org
<http://www.club2015.org/>*

KLUB2015

Sadržaj

Sažetak	4
Uvod	6
Šta kaže domaće zakonodavstvo?	8
Zakoni kojima se uređuju pitanja građevinskog zemljišta, uređenja prostora i građenja, prostornog planiranja i korišćenja zemljišta	8
Uredba o prostornim standardima, urbanističko-tehničkim uslovima i normativima za sprečavanje stvaranja svih barijera za osobe sa umanjenim tjelesnim sposobnostima	10
Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida	11
O čemu sve ne razmišljamo?	14
Statistike	17
Gdje se u svemu ovome nalazi Bosna i Hercegovina?	17
Kakvo je stanje u opštinama?	18
Šta je s uslužnim djelatnostima?	20
Udruženja paraplegičara u Bosni i Hercegovini	22
Prava osoba s invaliditetom u drugim zemljama	24
UN Konvencija o pravima osoba s invaliditetom	26
Zaključak ili kako dalje?	31
Izvori	36

Sažetak

Ista prava, jednak pristup, iste mogućnosti – ovo su koncepti o kojima se svakodnevno govori u našem društvu, naročito otkako je uvođenje jednakosti, odnosno ravnopravnosti, postalo vruća tema na sceni modernog svijeta, čijoj pripadnosti strijemimo jednako i mi i naša zemlja. Brojne su organizacije, koje se bore za još brojnije “nejednakopravne” skupine ljudi; mijenjaju se zakoni, mijenja se čak i sastav nosilaca glasačkih lista. Svakim danom se registruje sve više i više nevladinih organizacija, ponekad, čini se, samo da doprinesu iluziji da je društvo, u kojem se rađaju, otvoreno za razvoj demokratije. Ali, da li nas napori svih ovih aktera i rezultati svih ovih tokova zaista čine jednakima?

Ako pitate osobu, koja je osuđena da ostatak života provede u invalidskim kolicima – čini se da nije tako. Ukoliko rezonovanje o ovom pitanju svedemo na osnove čovjekovog življenja – u zemlji, u kojoj se ne zna ni za jednu benzinsku stanicu, na kojoj postoji toalet pristupačan ljudima u invalidskim kolicima – može li se zaista govoriti o jednakosti?

Cilj ovog projekta je da se ukaže na problem o kojem se do sada možda i nije govorilo u ovim, prilično prizemnim, terminima. Cilj je bio da se napravi poređenje stanja jednakosti životnih uslova osoba s invaliditetom u Bosni i Hercegovini u odnosu na zemlje iz okruženja, kao i EU, uz pregled legislative koja zahvata ovaj segment našeg stanovništva, kao i podataka sa terena, koji ukazuju na ostvareni stepen “jednakosti životnih uslova” za sve nas.

Postoji nebrojeno mnogo društvenih pitanja koja su savršeno obrađena u zakonodavstvu mnogih zemalja, i mada se može reći da ni naša ne odstupa uvijek previše od ovog pristupa, praksa pokazuje da su neki zakoni tu isključivo da bi utišali našu savjest i zaštitili nas od osude i optužbe onih koji kroz život idu puno svjesniji realnosti oko sebe. U zemlji koja se, poput naše, još uvijek bori sa posljedicama rata, takvo stanje stvari postaje još bolnije, pošto se oni koji kroz život idu u svakodnevnoj borbi s određenim fizičkim ili psihičkim izazovima, pri čemu neki upravo zbog ne tako davnih nesrećnih događaja, kad se porede sa već ionako teškim ekonomskim stanjem i drugim pitanjima društvenog razvoja, jednostavno svrstavaju u kategoriju preskupog tereta za društvo.

Bez obzira na to, trebali bi prestati iznalaziti opravdanja za našu konstantnu neupućenost i skrivati se iza neznanja. Trebali bismo prestati zatvarati oči pred onim što, na kraju krajeva, čini osnove ljudskih prava i digniteta. Trebali bismo konačno shvatiti da ne smijemo dozvoliti da naši sugrađani budu uskraćeni za osnovne društvene sadržaje. Promjene se dešavaju korak po korak – sada bi bilo savršeno vrijeme da krenemo koračati!

Uvod

Ovaj projekat polazi od vrlo ličnog iskustva i, ma koliko mu je cilj da objektivno prikaže postojeću situaciju u našoj zemlji, kad je riječ o ravnopravnom uključivanju u društvo osoba s invaliditetom, neminovno će se kroz čitavu njegovu strukturu prožimati i te lične emocije. Možda u nekom drugom trenutku i u nekim drugim uslovima to i ne bi bilo na mjestu, ali mislim da je ovdje neizostavno, jer, ako nas u stvarnom sagledavanju naše realnosti ne pokrenu barem emocije, ne znam šta bi drugo moglo.

Sve je počelo s jednim razgovorom s mojim najboljim prijateljem iz nekog, čini se, prošlog života, nakon kojeg sam stvarno intenzivno počela razmišljati o ovoj temi. Sve otkako se moja porodica doselila u ovu zemlju prije nekih petnaestak godina, on nam je u posjet, koji je nekada bio neizbrisivi dio naše svakodnevnice, došao tek jedan jedini put. I taj jedini put je bio strahovito bolan, pošto mu nismo bili u mogućnosti pružiti odgovarajući smještaj i udobnost, bilo u privatnom ili javnom sektoru, pri čemu je njegovo korišćenje osnovnih funkcija ovisilo o petorici jakih muškaraca, skidanju okvira vrata standardne veličine, koji svi mi dobro poznajemo, i drugim detaljima, o kojima ovdje ne želim govoriti.

Tokom godina, koje su uslijedile, obavila sam bezbroj telefonskih razgovora u nadi da će mi jednog dana neko od zaposlenih na recepciji barem jednog od hotela/motela, koji svakodnevno niču u blizini našeg doma, dati pozitivan odgovor na moje pitanje i reći – da, imamo sobu u kojoj se udobno može smjestiti osoba u invalidskim kolicima. Od hotela naše se ispitivanje proširilo na druga zdanja otvorena za javnost – restorane, benzinske pumpe, banke, zgrade javnih institucija, novoizgrađene stambene i druge zgrade... i to ne samo u našoj bližoj okolini, već i u drugim dijelovima zemlje i krajnji rezultati su bili poražavajući! Ukoliko se ovom doda i nevjerovatan deficit prilika za zapošljavanje (neko bi mogao reći da ih nema dovoljno čak ni za one, kojima je sreća možda bila i više naklonjena) osoba s fizičkim ili psihičkim poteškoćama, čovjek bi jedino još mogao, razočaran, pokleknuti i definitivno odustati od borbe.

Iskreno, i sama sam bila na ivici toga da progutam knedlu, odustanem, i pomislim – ma ova zemlja je strašna, nikad se ovdje ništa neće promijeniti. No, kako već rekoh, ovdje se radi o nečem vrlo ličnom, a barem kad je vrlo lično, nema mjesta posustajanju.

Umjesto očajavanja biram drugi put – ovim projektom i njegovim nalazima nastojaću ovaj problem iznijeti pred oči javnosti, s nadom da ću ih moći ubijediti da svijet oko sebe vide iz drugačijeg ugla, barem na trenutak. Čak i ako nam budu trebale godine da sustignemo druge zemlje, u kojima i do 10% novoizgrađenih zdanja mora odgovarati potrebama ljudi s fizičkim invaliditetom, samo širenje znanja o tome da bi svaki grad trebao imati barem jedan javni toalet, koji bi ispunjavao njihove potrebe, o tome da bismo svi trebali imati jednak pristup javnim vlastima, radnim mjestima, hotelima (na kraju, možemo li istinski govoriti o razvoju turizma, ako u potpunosti isključujemo određene kategorije potencijalnih gostiju), ulicama; sama činjenica da su ljudi ovo saznanje prihvatili i sažvakali barem na trenutak već bi značila korak naprijed. Kao što već rekoh, promjene se dešavaju korak po korak, i sada bi bilo savršeno vrijeme da počnemo koračati.

Šta kaže domaće zakonodavstvo?

U Bosni i Hercegovini postoje brojni zakoni na državnom, entitetskom i kantonalnom nivou, koji se svojim odredbama u cijelosti ili dijelom dotiču pitanja osoba s invaliditetom, počevši od definisanja raznih kategorija invaliditeta, na osnovu kako uzroka nastanka invaliditeta, tako i uticaja na radnu sposobnost osobe, koja živi s invaliditetom, kao i određenih naknada za pojedine kategorije invalidnosti, definisanja uslova za stanovanje, preko zdravstvene i socijalne zaštite, penzijskog i invalidskog osiguranja, pa sve do edukacije i radnih prava.

S obzirom na brojnost i različitu prirodu zakonom definisanih kategorija invalidnosti, od kojih svaka nosi svoje posebnosti, koje bi trebalo posebno razmatrati, nemoguće bi bilo u jednom ovako malom projektu obuhvatiti sve njihove aspekte, naročito za nekoga ko nije stručan u datoj oblasti. Kao što rekoh, ovdje se radi o ličnom, o nečem s čim imam iskustva, barem posrednog, te ću pisati o pokretnom radno-sposobnom paraplegičaru (dakle, osobi sa paralizom isključivo donjih ekstremiteta, uz mogućnost neograničenog kretanja uz pomoć invalidskih kolica), koji je savršeno sposoban da se stara o sebi.

S druge strane, zbog brojnosti propisa u ovoj oblasti, koji se uglavnom odlikuju repetitivnošću, ovdje će se, radi ilustracije dispariteta između propisanog i realizovanog, dati osvrt tek na najzanimljivije dijelove nekih zakona.

Zakoni kojima se uređuju pitanja građevinskog zemljišta, uređenja prostora i građenja, prostornog planiranja i korišćenja zemljišta

Mora se priznati da se u Bosni i Hercegovini na svim njenim administrativnim nivoima propisima barem donekle regulišu pitanja osoba s invaliditetom. Odredbama svih zakona, kojima se uređuju pitanja građevinskog zemljišta, prostornog planiranja, uređenja i građenja, previđa se, pored standardnih uslova (pristupačnost, uslovi za promet, zaštita od požara i drugih opasnosti, infrastruktura, komunalije, itd.) i ispunjavanje uslova koji se tiču osoba, koje se kreću pomoću invalidskih kolica. Urbanističkim i regulacionim planovima na svim nivoima predviđa se planiranje i usvajanje mjera zaštite prava lica sa smanjenim tjelesnim sposobnostima, što, između ostalog, obuhvata izgradnju prometnica, uključujući kolovoze, pločnike, pješačke prelaze, trgove, parkirališta, garaže, izgradnju pristupa građevinama javnog karaktera, kojima se osigurava nesmetano kretanje invalidnih lica i slično.

Posebno se definiše obaveza da se već pri izradi građevinskih projekata, odnosno investiciono-tehničke dokumentacije predvide mjere za otklanjanje arhitektonskih barijera koje licima sa tjelesnim oštećenjem i funkcionalnim smetnjama onemogućavaju kretanje, prilaz i upotrebu građevina sa više stambenih jedinica, javnih ustanova, uslužnih i privrednih građevina, i slično. Čak se navodi da urbanistička saglasnost treba da sadrži i ispunjene definisane obaveze u odnosu na prava lica sa umanjenim tjelesnim sposobnostima.

Nekim propisima (primjer kanton Sarajevo) se i nešto detaljnije definišu uslovi izgradnje, odnosno, od grada i opština se traži da osiguraju da investitori koji finansiraju izgradnju kolektivne stambene, odnosno stambeno-poslovne građevine visokogradnje sa 20 i više stambenih jedinica, izgrade najmanje jedan stan za potrebe invalidnih lica u kolicima i te stanove ponude za otkup.

U Republici Srpskoj se navodi da građevine sa više stambenih jedinica, građevine ili dijelovi građevina, koji su u javnoj upotrebi ili se koriste za obavljanje uslužne i privredne djelatnosti, moraju biti projektovane i izgrađene tako da se licima sa umanjenim tjelesnim sposobnostima osigura nesmetan pristup, kretanje, rad i boravak, pri čemu se otklanjanjem arhitektonskih barijera smatra stvaranje uslova licima sa umanjenim tjelesnim sposobnostima za samostalan i siguran prilaz objektu i korišćenje objekta kao cjeline ili njegovih pojedinih dijelova. Osim što se ovakav pristup planiranju zahtijeva u novogradnji, zakon predviđa da se u građevinama, za koje je izdato odobrenje za građenje ili koje su izgrađene prije donošenja Zakona o uređenju prostora i građenju, moraju ukloniti arhitektonske barijere koje onemogućavaju pristup i kretanje licima sa umanjenim tjelesnim sposobnostima u roku od dvije godine od usvajanja zakona.

Čitajući sve ove propise, može se primijetiti da se nekima definišu i novčane kazne za investitore, ukoliko investitori građevina ne prilagode građenje građevina invalidnim licima u kolicima, prema propisanim urbanističko-tehničkim uslovima. Međutim, osvrt na realnost pokazuje da je praksa daleko od teorije. Iako se u posljednje dvije-tri godine može primijetiti da neke veće opštine prerađuju pristup pješačkim površinama (uglavnom se radi o pristupu pločnicima), još uvijek je premalo zgrada koje se grade sa odgovarajućim rampama i drugim ispunjenim uslovima kojima se podmiruju potrebe ljudi u invalidskim kolicima. Vrlo su rijetke i postojeće institucije, koje su omogućile invalidima neometan pristup.

Ima i paradoksalnih slučajeva da, iako zakon jasno propisuje da se moraju ispuniti odgovarajući uslovi kojima se podmiruju potrebe ljudi s invaliditetom, s druge strane taj isti zakon

definiše da nalog za uklanjanje aritektonskih barijera izdaje organ uprave nadležan za izdavanje odobrenja za građenje, tek na zahtjev lica sa umanjenim tjelesnim sposobnostima ili njegovog staratelja, odnosno udruženja. To se može protumačiti kao još jedan izlaz za graditelje, odnosno izgovor da, osim ukoliko se za svaki pojedinačni projekat ne iskaže zahtjev za uklanjanje arhitektonskih barijera, oni i nemaju čvrstu obavezu to i da učine. Takođe, većina domaćih zakona, kojima se reguliše prostorno planiranje, uglavnom se poziva na «mjere zaštite prava osoba sa smanjenim tjelesnim sposobnostima», odnosno traži njihovu primjenu, pri čemu se ne specificuje koje su to tačno mjere, koje treba preduzeti¹.

Sve dok se stvari ne budu otvoreno i vrlo jasno definisale, i dok se kazne budu kretale u vrijednosti cijene pola do dva kvadratna metra stambenog, poslovnog ili prostora druge namjene i sve dok se ne budu striktno primjenjivali i poštovali propisani uslovi, a u svemu tome s primjerom prednjačila javna uprava, teško će se privatni sektor primorati na uvođenje neophodnih promjena.

Uredba o prostornim standardima, urbanističko-tehničkim uslovima i normativima za sprečavanje stvaranja svih barijera za osobe sa umanjenim tjelesnim sposobnostima

Početkom 2004. godine, Vlada Federacije objavila je Uredbu o prostornim standardima, urbanističko-tehničkim uslovima i normativima za sprečavanje stvaranja svih barijera za osobe sa umanjenim tjelesnim sposobnostima, s krajnjim rokom provedbe od pet godina (kraj februara 2009. godine). Njome se nastojalo usaglasiti domaće zakonodavstvo s propisima važećim u zemljama, koje su daleko odmakle u rješavanju pitanja osoba s invaliditetom. Sama Uredba je, kada je teorija u pitanju, zaista sveobuhvatna. Uključuje obavezu omogućavanja pristupa osobama s invaliditetom kroz planiranje uređenja prostora (veže se za Zakon o građenju, te Zakon o prostornom planiranju i korišćenju zemljišta Federacije BiH), projektiranje i izvođenje građevina i zahvata u prostoru, kako bi se zadovoljile potrebe osoba sa trajnim ili privremenim invaliditetom, odnosno osoba sa ili bez pomagala za kretanje. Pominju se i standardi/dimenzije za prostore za korišćenje invalidskih kolica, izgradnja rampi, stepenica, lifta, odgovarajućih sanitarnih prostorija, telefonskih govornica, signalizacije, električnih instalacija, radnih površina, i slično. Uredbom se predviđa i podmirivanje potreba invalida u javnom prevozu, odnosno omogućavanje pristupa na peronima, autobusnim/tramvajskim/trolejbuskim

¹ Mora se priznati da su pojedinačni nivoi vlasti usvojili i određene dodatne propise, kojima se pobliže određuju ove mjere, poput Uredbe o prostornim standardima, urbanističko-tehničkim uvjetima i normativima za sprečavanje stvaranja svih barijera za osobe sa umanjenim tjelesnim sposobnostima (u FBiH), kao i da je bilo pokušaja nekih nevladinih organizacija/udruženja invalida da privuku pažnju javnosti objavom određenih minimalnih standarda, koje bi trebalo ispoštovati pri gradnji, međutim, stanje na terenu pokazuje vrlo nizak nivo njihove primjene.

stajalištima, parking prostoru za invalide, pristupa stambenim i javnim objektima, pločnicima, kao i drugim javnim površinama.

Međutim, iako se rok za provođenje Uredbe približava kraju, praksa pokazuje da je provedba vrlo slaba. Činjenica je da se u većini opština Federacije BiH gotovo i ne primjenjuje, dok se u drugima nije daleko odmaklo.

Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida

Jedan od najčešćih stereotipa naše današnjice, kad je riječ o pitanju invalidnosti, jeste da osobe, koje žive s određenim invaliditetom, nisu istovremeno i sposobne za rad. Ovome možda donekle doprinosi i nerijetko zloupotrebavano pravo na sticanje invalidske penzije, kao rješenja za prevazilaženje pomjeranja starosne granice za ostvarenje prava na punu penziju u našoj i drugim zemljama².

Jedna od činjenica, koje najviše zaprepašćuju je procjena da je od 80% do 90% osoba s invaliditetom (a koje bi mogle i žele raditi) u svijetu nezaposlene. U nešto razvijenijim zemljama taj se postotak kreće između 70% i 80%. Već je na početku rečeno da postoje razni vidovi invaliditeta, te da će se ovaj projekat fokusirati na radno-sposobne paraplegičare.

Prelistavajući brojna pravna akta naše zemlje iznenadila sam se kako je (primjer Republika Srpska) pitanje profesionalne rehabilitacije i osposobljavanja invalida za rad lijepo pravno riješeno (doduše, malo me je iznenadilo što se zakonom definiše i da imaju *pravo* na zapošljavanje, jer sam pretpostavljala da je to pravo dato jednako svim radno-sposobnim građanima, ali o tome na nekom drugom mjestu). Naime, invalidi, ovisno o utvrđenom stepenu i vrsti invalidnosti imaju pravo na (finansiranu) profesionalnu rehabilitaciju, na svoj ili zahtjev staratelja, u opštim ili posebnim obrazovnim ustanovama. Pri tome, profesionalna rehabilitacija podrazumijeva utvrđivanje preostalih radnih i opštih sposobnosti, profesionalno informisanje, savjetovanje i procjenu profesionalnih mogućnosti, analizu

² Nažalost, zbog čestih zloupotreba i izražene korupcije u zdravstvu (kako potvrđuje i izvještaj International Transparency), osobe koje se zaista bore s nekim težim oblikom invaliditeta previše se često moraju boriti i sa drugima izazvanim rigoroznijim provjerama, kao i stereotipnim «otpisivanjem» iz društvenog života upravo zbog toga što se smatra da su nepotreban teret društvu. U BiH na osnovu invalidnosti penzije dobija od 20% (u RS) do 35% (FBiH) ukupnog broja novih penzionera, što je iznad evropskog prosjeka. Više izvora visok procenat slučajeva penzionisanja na osnovu invalidnosti objašnjava upravo korupcijom u zdravstvu, te je stoga potrebno postrožiti kontrole kako penzionera, koji ostvaruju penziju na osnovu invalidnosti, tako i samih ljekarskih komisija. Osim toga, potrebno je vršiti redovnu reviziju radne sposobnosti, da bi se utvrdilo radi li se o profesionalnoj radnoj nesposobnosti (kada se mogu preduzeti odgovarajući koraci za prekvalifikaciju/dokvalifikaciju radnika i njihovo smještanje na novo radno mjesto) ili o opštoj radnoj nesposobnosti.

tržišta rada, mogućnost zapošljavanja i uključivanja u rad, procjenu mogućnosti izvođenja, razvoja i usavršavanja programa profesionalnog osposobljavanja, radno osposobljavanje, dokvalifikaciju, prekvalifikaciju i programe za održavanje i usavršavanje radnih i radno-socijalnih vještina i sposobnosti u razdoblju do zapošljavanja, informisanje i savjetovanje o pomoćnoj tehnologiji u učenju i radu, pojedinačne i zajedničke programe za unapređenje radno-socijalne uključenosti u zajednicu, savjetodavne prijedloge o primjeni različitih tehnologija i tehnika u učenju i radu uz procjenu mogućnosti primjene, pretprofesionalno učenje, planiranje i primjenu odabrane tehnologije, razvoj motivacije i osposobljavanje lica s invaliditetom u korišćenju odabrane tehnologije, tehničku pomoć, podršku, praćenje i procjenu rezultata, kao i samo informisanje i podršku u izvorima finansiranja. Ovisno o uzroku invalidnosti (da li su invalidi rada, ratni invalidi ili invalidi po nekom drugom osnovu), ostvaruju i neka druga prava.

Zanimljivo je i da Zakon predviđa i nužno povećanje broja zaposlenih invalida u organima državne uprave, organima pravosuđa i drugim državnim organima, organima lokalne uprave, javnim službama, ustanovama i fondovima, te preduzećima u vlasništvu ili većinskom vlasništvu Republike Srpske, u odnosu na ukupan broj zaposlenih (sa najmanje jednog lica s invaliditetom na svakih 49 zaposlenih s kraja 2005. godine na najmanje jedno lice s invaliditetom na svakih 16 zaposlenih do kraja 2009. godine), pri čemu se zaposlenima moraju osigurati odgovarajući uslovi za rad (prostorije, oprema, itd.). Takođe, dužni su 20% svojih potreba za proizvodima i proizvodnim uslugama, koje proizvode i pružaju preduzeća za zapošljavanje invalida, zadovoljavati kupovinom proizvoda i usluga od preduzeća za zapošljavanje invalida pod uslovima koji vladaju na tržištu.

Poslodavci, koji podliježu obavezi zapošljavanja osoba s invaliditetom, a ne ispunjavaju je, dužni su mjesečno u Fond za profesionalnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica s invaliditetom, koji je osnovan u skladu sa ovim Zakonom, uplaćivati i poseban doprinos u visini od 0,2% od isplaćene mjesečne bruto plate svih zaposlenih, pri čemu su sredstva namijenjena za provođenje politike razvoja i unapređenje profesionalne rehabilitacije i zapošljavanja invalida, povrat uplaćenih doprinosa i isplatu novčanog stimulansa, kao i za učešće u finansiranju ili sufinansiranju poslodavaca, a sve u svrhu povećanja zaposlenosti invalidnih lica.

Poslodavci, koji ne podliježu ovoj obavezi, prilikom zapošljavanja osoba s invaliditetom, mogu ostvariti i određene stimulanse i povlastice. Preduzeća za zapošljavanje invalida (u koje se svrstavaju preduzeća u kojima osobe s invaliditetom čine više od 50% zaposlenih) mogu ostvariti određene poreske i carinske olakšice, kao i novčane stimulanse, poput jednokratnih materijalnih davanja,

sredstava za prilagođavanje radnog mjesta i uslova rada, kreditnih sredstava po povoljnijim uslovima namijenjenih kupovini strojeva, opreme, alata ili pribora potrebnog za zapošljavanje invalida, te sredstava naknade razlike zbog smanjenja radnog učinka ili za sufinansiranje dijela plate asistenta invalida tokom rada. Sredstva po osnovu oslobođanja od obaveze plaćanja definisanih carina, poreza i slično, takva preduzeća mogu koristiti samo za proširenje kapaciteta preduzeća, kao i osnivanje novih preduzeća za radno osposobljavanje i zapošljavanje invalida, otvaranje novih radnih mjesta, uvođenje nove tehnologije, poboljšanje standarda invalida, rad organizacija invalida te njihove zajedničke organizacije na nivou entiteta, i slično.

Sve ovo krasno zvuči, međutim, ukoliko se vratimo na osnovni problem pristupa javnim obrazovnim, uslužnim i institucijama rada, čitava ova priča pada u vodu, pošto obaveza plaćanja doprinosa za nedovoljan broj zaposlenih invalida očito nije dovoljno veliki novčani stimulan za promjene.

O čemu sve ne razmišljamo?

Svakim danom se, čini se, potvrđuje da dio ljudske prirode čini i naša 'nesposobnost' da o nekim životnim stvarima ne razmišljamo sve dok se ne desi nešto što nam poremeti svakodnevnu rutinu. Tako, obično ne razmišljamo o tome koliko je zdravlje dragocjeno dok nam se ne razboli neko bližnji (ili mi sami). Tek nam tada, ali i u tom slučaju samo na kratko, dok traje taj period intenzivne borbe sa zdravstvenim poremećajem, stvari nekako drugačije legnu pred oči. Ne možemo ni zamisliti da smo sve do tog trenutka bili zaokupljeni sitnim ljudima i događajima; da smo, vjerovatno, više vremena gubili na to da se dopadnemo nekom drugom no što smo vodili računa o tome da sami budemo zadovoljni sobom. Tad počinju priče kako je zdravlje najbitnije u životu, kako ćemo se iz korijena promijeniti i skinuti sa sebe teret uzrokovan stresom neminovno vezanim uz moderan život.

E, kad malo prizdravimo, već počinjemo razmišljati kako ćemo se ponovno uvući u razne sfere društvenog života. Možda nam privlačno izgleda ideja da u kinima pogledamo najnoviji nastavak serijala o Indiana Džonsu. Kao i nebrojeno puta ranije, malo zvocamo jer su sjedišta u kinu izrazito komercijalno stisnuta jedna do drugih, da čak ni oni nešto sitnije građe među nama ne mogu bez trenutka meškoljenja provesti ta dva sata uživajući u najnovijim dogodovštinama znanog nam junaka. Razmišljamo možda i kako je malo zagušljivo u sali zbog mirisa kokica pripremljenih na malo zagorjelom maslu, ali nam ne pada na pamet da nekima od nas, našem susjedu, našem prijatelju, našem sugrađaninu, nije omogućeno čak ni da nam se pridruže u zvocanju, jer čak i da bi došli do prvog reda kinodvorane, potrebno je da se izbore sa preprekom od nekoliko stepenica na samom ulazu u kino kompleks. I to bi se smatralo tek jednom preprekom, ako su sretne ruke, pa žive uz samu zgradu kina; ko je od nas još pomislio kako je nekome iz nekog drugog gradskog kvarta nemoguće doći i do tih ulaznih stepenica, jer nema niti jednog javnog prevoznog sredstva pristupačnog osobi, koja život provodi u invalidskim kolicima (ovdje ne računam taxi prevoz, jer smatram da je invalidima, kod nas najčešće nezaposlenom i uzdržavanom segmentu stanovništva, ovaj vid prevoza nedostupan).

Dok nam se ne desi da na rekreaciji uganemo nogu (pri čemu spadamo u grupu «srećnijih», jer ćemo samo na kratko biti primorani na otežano kretanje), ne razmišljamo o tome da nam se u našoj najbližoj zdravstvenoj ustanovi rentgen nalazi na drugom spratu zgrade bez lifta i da nam, iako se vučemo na dvije prevelike štake (ipak nam je jedna noga potpuno natekla i neupotrebijiva), niko ne priskače u pomoć. Ne razmišljamo ni o tome da nam se i do najbliže apoteke valja popeti i da nam, osim ponekog radoznalog djeteta, koje netremice gleda u nas i pita se šta nam se to zbilom, ljudi

uglavnom ne žele pogledati u oči, jer bi nam onda možda morali (zbog prigovora savjesti, ako ništa drugo) priskočiti u pomoć. A samo smo na štakama. Zamislite nekoga u invalidskim kolicima – kako li nam je tek tada neprijatno (ako smo mi ti, koji pokušavamo izbjeći kontakt očima s osobom, koja se nalazi u njima). Malo smo ljuti, jer nam tek tada pada u oči činjenica da ordinacije možda i nisu najbolje raspoređene i proklinjemo onoga, ko je izmislio stepenice, a nije se družio s izumiteljem lifta. Malo smo posramljeni jer nismo sigurni kako će osoba zatočena u kolicima u tom trenutku reagovati čak i da joj ponudimo pomoć, pa nam se možda kao najbolji izlaz čini ideja da, kao nenormalno užurbani, napustimo lice mjesta. Možda u tom trenutku bježimo i od ideje da bismo, daleko bilo, jednog dana na mjestu tog invalida mogli biti i mi sami (a svi se mi, opravdano doduše, bojimo biti bespomoćni).

Ne razmišljamo o tome kako svaki dan, kada idemo na posao, odlazimo u restoran, ili možda uplatiti ljetovanje, svakog trenutka dok osoba u invalidskim kolicima nema pristup tim istim poslovnim zgradama, ugostiteljskim objektima, ili turističkim agencijama i destinacijama (o prevozu na te destinacije da i ne govorimo), diskriminiramo ljude s invaliditetom, čime vrijeđamo njihova osnovna ljudska prava.

Ne razmišljamo da pristupačnost građevinama ne znači ispunjavanje jednakih uslova za sve, te da se u drugim zemljama kao obavezni elementi pristupačnosti smatraju elementi pristupačnosti za savladavanje visinskih razlika, elementi pristupačnosti nezavisnog življenja, te elementi pristupačnosti javnog prometa. Našu svakodnevicu ne čine riječi poput rampe sa nagibom do maksimalno 5%, širinom najmanje 90 cm i odmorišnim podestom na svakih 6 metara dužine rampe, čvrstom, protivklizno obrađenom površinom, rukohvatima od odgovarajućeg nekliznog materijala, postavljenim na odgovarajućim visinama, lifta sa vratima širine najmanje 90cm, niže postavljenom upravljačkom pločom, vertikalno ili koso podizne sklopive ili nesklopive platforme, ulaza sa odgovarajućom širinom vrata (najmanje 90 cm), pragom ne višim od 2 cm, odgovarajućim oznakama, vjetrobranom, hodnika ne užih od 150 cm, vrata s pristupačnim kvakama, električnih instalacija na podešenim visinama, toaleta sa vratima širine najmanje 90 cm, koja se otvaraju prema vani, toalet školjkom visine 45 do 50 cm, držačima za ruke na odgovarajućoj visini, udaljenošću prednjeg ruba toalet školjke od zida od najmanje 65 cm, pristupačne rampe na ulazu u vodu na plaži i na bazenu, telefona i bankomata postavljenih na odgovarajuću visinu, šaltera u javnim institucijama, koji moraju biti pristupačni osobama u invalidskim kolicima, itd.

Ne razmišljamo ni o tome da ljudi s invaliditetom imaju pravo na puno učešće u ekonomskom i društvenom životu naše zemlje. Kada govorimo o pravima ljudi, potput slobodnog kretanja, prava na

usluge i dobra, pravu glasa, i slično, ne razmišljamo da se ta prava ne odnose jednako i na osobe s invaliditetom. Nekako smo navikli razmišljati o invalidnosti kao društvenom teretu, koji treba zbrinuti nekakvim socijalnim davanjima, te tako skinuti sa sebe potrebu razmišljanja o njima kao punopravnim građanima našeg društva. Umjesto da smišljamo načine na koje ćemo ih zbrinuti tako da nema potrebe da napuštaju svoje domove (što za sobom povlači i prestanak potrebe prilagođavanja našeg okruženja njima), radije počnimo iznalaziti načine da im omogućimo pristup svim društvenim sferama. Jer, iako, nažalost, postoji dosta onih, koji su nepovratno ovisni o pomoći drugih, osobe s invaliditetom nisu ništa drugačije od nas – one se mogu, i imaju puno pravo, starati same o sebi i koristiti sve pogodnosti zajednice, baš kao i mi. Na nama je da im damo priliku da to i učine.

Statistike

U svijetu živi oko 650 miliona ljudi s invaliditetom, što čini oko 10% svjetske populacije, odnosno najveću svjetsku manjinu. Od toga, oko 80% njih živi u zemljama sa izuzetno niskim prihodom, pri čemu se većina tih ljudi ubraja u siromašne i nema pristup osnovnim društvenim uslugama.

U Evropi 17% stanovništva čine osobe s invaliditetom ili nekom hroničnom bolešću. Stopa nezaposlenosti osoba s težim oblicima invalidnosti u Evropi tri puta je veća od stope nezaposlenosti drugih osoba, dok se u nekim zemljama stopa nezaposlenosti osoba s nekim oblikom invaliditeta kreće i oko 80%.

Jedan od najčešćih razloga zašto ljudi ne zapošljavaju osobe s invaliditetom je što smatraju da takve osobe ne mogu raditi. Jedna trećina ispitanih poslodavaca u Sjedinjenim Američkim Državama smatra da osobe s invaliditetom ne mogu efikasno obavljati svoje radne zadatke. Kao jedan od najčešćih razloga za nezapošljavanje invalida imenovan je i strah od potencijalno preskupih preuređenja prostorija za rad (iako se u 73% slučajeva pokazalo da nema potrebe za posebnim prilagođavanjem prostorija, a i da samo preuređenje, ako je i bilo potrebno, nije puno koštalo).

Stručnjaci Svjetske banke smatraju da smanjenje siromaštva neće stići do siromašnih, ako se invalidne osobe isključe iz ekonomskog razvoja, pri čemu preliminarne procjene globalno izgubljenog bruto nacionalnog proizvoda zbog invalidnosti (kako zbog toga što invalidi ne mogu učestvovati na tržištu rada, tako i zbog samih troškova liječenja invalidnosti) iznose oko 5-7%.

Neka istraživanja u razvijenijim zemljama pokazuju da je stopa samozapošljavanja kod osoba s invaliditetom čak i veća no stopa samozapošljavanja kod ljudi bez invaliditeta, te da se osobe s invaliditetom i češće odvažuju na osnivanje malih preduzeća.

Gdje se u svemu ovome nalazi Bosna i Hercegovina?

Jedna od anketa, provedenih u Bosni i Hercegovini u proteklih nekoliko godina, je pokazala da je samo 6,6% stanovništva bilo invalidno prema kriterijima za invalidsku penziju (u većini zemalja invalidnine idu samo onima sa stepenom invalidnosti od 60% i više). Kada se u obzir uzme brojnost

invalida svih kategorija, stepen njihove nezaposlenosti kao i ograničen izvor javnih prihoda, kojima bi se oni podržavali, ova činjenica još više dobija na težini. Možda bi, umjesto da svu snagu usredotoče na raznorazne kategorizacije invalidnosti, te neprestano ponavljanje kako su javni budžeti preopterećeni svim socijalnim davanjima, bilo bolje da se vlasti manje fokusiraju na to kako će izdržavati invalide, a više na stvaranje boljih uslova za zapošljavanje osoba s invaliditetom (barem onih, koji su radno sposobni). Osnov za ovo predstavlja omogućavanje pristupa radnim mjestima za osobe s invaliditetom, kao i mogućnost njihovog obrazovanja i profesionalne rehabilitacije.

Kakvo je stanje u opštinama?

Kao što je već rečeno, barem se u propisima sve više pažnje posvećuje osobama s invaliditetom. U Republici Srpskoj osnovan je i Fond za profesionalnu rehabilitaciju, osposobljavanje i zapošljavanje invalida Republike Srpske, čijim se sredstvima daju posebni poticaji preduzećima, koja zapošljavaju invalide. Cilj je osposobiti ovu ciljnu grupu da se stara sama o sebi, kako bi sve više živjela samostalno, a sve manje ovisila o raznim, nedostatnim socijalnim davanjima.

Prema izvještaju Fonda, u Republici Srpskoj u ovom trenutku ima svega šest preduzeća, u kojima više od polovine zaposlenih čine osobe s invaliditetom (i koja, po svojoj prirodi, imaju pravo na određene povlastice i novčane naknade). Međutim, bez obzira na to što Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida Republike Srpske nalaže nužno povećanje broja zaposlenih invalida u organima državne uprave, lokalne uprave, javnim službama, itd. u odnosu na ukupan broj zaposlenih, pogled na zbilju ne ohabruje.

Opštine, kao dovoljno velike, a, opet, istovremeno i dovoljno male jedinice lokalne uprave i samouprave, interesantne su u proučavanju naše realnosti iz više razloga. S jedne strane, spadaju u kategoriju javnih poslodavaca, koji na osnovu Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida, moraju povećavati broj zaposlenih invalida u svojim redovima. S druge, opštine predstavljaju šarolik uslužni servis, u kojeg neminovno barem jednom mora ući svaki stanovnik naše zemlje.

Podsjetimo, u opštinama se obično nalaze matični uredi, koji izdaju rodne i vjenčane listove, potvrde o državljanstvu, uredi u kojima se procesuiraju i odobravaju naši zahtjevi za dobijanje građevinske dozvole, određuju brojne komunalne naknade i administrativne takse i lokalni porezi, definišu uslovi školovanja naše djece, registruju preduzeća, vode zemljišne knjige, ovjeravaju

raznorazna dokumenta, uredi u kojima se odlučuje o prostornom uređenju i izgradnji naše uže i šire zajednice, o finansiranju nevladinih udruženja, nude brojne pravne usluge, registruju rođenja i smrti, i tako dalje. Čak i da bismo ovlastili nekoga, da u naše ime obavi neku od navedenih djelatnosti ili pribavi određeni komad papira, potrebno je ovlašćenje sastaviti u jednom od njihovih ureda. Ukratko, u opštinama se donose životno važne odluke, koje zadiru u sve aspekte našeg društvenog života.

Opštine, takođe, (barem one velike i srednje veličine), nude i veći broj prilika za zapošljavanje, privlačan posmatranom segmentu stanovništva upravo iz razloga što se za pružanje najvećeg dijela imenovanih usluga ne mora napustiti radno mjesto.

Ovim projektom, odnosno ispitivanjem, su obuhvaćene 102 opštine iz cijele Bosne i Hercegovine, različite veličine, kako po broju stanovnika i teritorijalnoj pokrivenosti, tako i po raspoloživim budžetskim sredstvima. S obzirom na to da su se osobe u invalidskim kolicima već izuzetno navikle prilagođavati raznim uslovima u našem društvu, koji im nikako ne idu na ruku (od nepristupačnih kolnika do uskih hodnika), insistiralo se samo na ispunjenju dva osnovna uslova: fizičkom pristupu zgradi opštine, kao i raspoloživosti toaleta za invalide u zgradi (i u ovom se išlo samo na najosnovnije – dovoljnu širinu ulaznih vrata, kao i postojanje toalet šolje, sa dovoljno prostora da joj se pride invalidskim kolicima).

Kada se sve nabrojano (a i ono što nije pomenuto) uzme u obzir, poražavajuća je činjenica da je tek u 62,7% od ukupnog broja ispitanih opština osobama s invaliditetom omogućen pristup opštinskom zdanju (drugim riječima, ovo znači da u gotovo 40% ispitanih opština osoba u invalidskim kolicima nema pristup niti jednoj od gorenavedenih usluga!). U svrhu ovog istraživanja pod pristupom se smatralo postojanje odgovarajuće rampe za osobe u invalidskim kolicima, kao i pristup kancelarijama u prizemlju zgrada (obično se to odnosilo na neke od novoizgrađenih šalter sala opština). Takođe, kao opštine s pristupom smatrale su se i opštine sa eventualno jednom ili dvije stepenice na ulazu, koje bi se mogle prevazići uz pomoć nekoga na prijemnom odjelu opštine (čija je pomoć, barem ako je suditi prema sagovornicima u ovom projektu, uvijek neupitna).

Iako se u zadnjih nekoliko godina mogu vidjeti mali pomaci, kad je riječ o postavljanju rampi na ulazu u neke javne institucije, još uvijek je previše onih, koje su potpuno nepristupačne (poseban primjer predstavlja naše izuzetno dragocjeno austro-ugarsko nasljeđe u smislu fascinantnih građevina, koje za svoje potrebe koriste najviše državne institucije, a koje su potpuno neprilagođene osobama s invaliditetom – osim što ne mogu ni ući u takva zdanja, da li je ovo poruka osobama u invalidskim

kolicima da nema potrebe ni da pokušavaju aktivno učestvovati u političkom životu naše zajednice, jer, čak i ako dobiju dovoljan broj glasova, koji će ih ponijeti u vrh naše javne uprave, neće moći ni dolaziti na posao i na pravom mjestu zastupati glas građana, koji su ih birali?).

Tabela 1.

Ukupan broj ispitanih opština				
	102			
Stavke	Pristup*	Toalet**	I pristup i toalet	Ni jedno ni drugo
	64	26	26	33
% od ukupnog broja ispitanih opština	62.7%	25.5%	25.5%	32.4%

* U 5 opština pristup je omogućen dijelu kancelarija u prizemlju zgrade (obično u šalter sali)

** Potvrda pristupačnog toaleta isključivo je ocjena osoblja opštine, na osnovu datih jednostavnih parametara: širina vrata najmanje 70cm (jer su invalidska kolica širine najmanje 60cm); postojanje toalet šolje, sa dovoljno prostora da joj se priđe invalidskim kolicima, itd.

Korak dalje u razgovoru sa opštinskim službenicima bilo je ispitati da li u anketiranim opštinama postoji toalet prilagođen osobama u invalidskim kolicima. Kao što je već rečeno, tražene su samo osnovne pretpostavke, ali se, u cilju ocjene potencijala za rad, smatralo da je to jedan od osnovnih preduslova za zapošljavanje osobe s invaliditetom. Ako tek 25,5% ovako značajnih javnih uslužnih ustanova pruža tek najosnovnije, ali samo najosnovnije, za zapošljavanje osoba u invalidskim kolicima (makar im zakon izričito nalaže obavezu zapošljavanja osoba s invaliditetom³), imamo li se uopšte pravo početi pitati kakvo je stanje u privatnom sektoru i proizvodnim djelatnostima.

Šta je s uslužnim djelatnostima?

Već je na početku iznesen jedan motiv za ispitivanje stanja sa ugostiteljsko-turističko-uslužnim kapacitetima. Ako već nismo sami u mogućnosti da svoj vlastiti (ako je i doista naš, s obzirom na uopštenu stambenu situaciju u zemlji) prostor prilagodimo potrebama naših bližnjih, koji možda ne borave sa nama, postavlja se pitanje postojanja javnih kapaciteta, koji bi se mogli iskoristiti za njihov privremeni smještaj.

³ Dakako da se u zakonu misli na bilo koju vrstu, odnosno stepen invaliditeta, ali ne smije se zanemariti činjenica da je kategorija ljudi u invalidskim kolicima potpuno uskraćena za mogućnost rada u 75% opština Bosne i Hercegovine. Ako se k tome doda činjenica da je jedan ispitanik, kao «opravdanje» za nepostojanje pristupa opštini naveo podatak da u cijeloj opštini ima tek jedna osoba u invalidskim kolicima (čime, u stvari, pobija vlastito postojanje, jer je opština servis svih svojih građana), situacija se može ocijeniti jedino katastrofalnom.

Cilj je bio utvrditi koliko su naši hotelski kapaciteti spremni prihvatiti ljude s posebnim potrebama. Ovim ispitivanjem obuhvaćeno je 66 hotela/motela širom Bosne i Hercegovine. Kao i u slučaju opština, i tu su tražene samo najosnovnije pretpostavke za smještaj osoba u invalidskim kolicima – pristup, kao i dovoljno prostrano kupatilo. S obzirom na to da hoteli doslovce žive od ugošćavanja (za razliku od opština, koje definitivno mogu preživjeti čak i ako ne nude sve svoje usluge svim svojim stanovnicima), iznenađujuća je činjenica da je situacija u hotelima mnogo gora. Naime, tek je u 31,8% ispitanih hotela osobama u invalidskim kolicima omogućen pristup u hotel. Pristup podrazumijeva, primjera radi, i pristup prizemnim kapacitetima hotela (restoranima, sobama u prizemlju, itd.). Međutim, ni ovdje kao ni u opštinama sam pristup ne podrazumijeva i postojanje smještajnog kapaciteta sa odgovarajućim uslovima. Prema riječima samo 22,7% ispitanika, osobama u invalidskim kolicima omogućen je pun pristup (čak i sa minimalnim definisanim uslovima) hotelskom smještaju.

Ovo, s jedne strane, znači da je najveća svjetska manjina gotovo u potpunosti isključena iz turističkog potencijala naše zemlje, kojim se toliko dičimo i u koji polažemo tolike nade. S druge strane, to znači i da samo dvadesetak odsto hotela predstavlja potencijalno mjesto zaposlenja osobe u invalidskim kolicima, što je zastrašujuće malo, naročito kad se u obzir uzme mali broj potencijalnih radnih mjesta, koja bi im odgovarala u hotelskoj djelatnosti, posebno u manjim hotelima.

Tabela 2.

Ukupan broj ispitanih hotela				66
Stavke	Pristup*	Toalet**	I pristup i toalet	Ni jedno ni drugo
	21	15	15	45
% od ukupnog broja ispitanih hotela	31.8%	22.7%	22.7%	68.2%

* U jednom hotelu u sobama u prizemlju su skinuti pragovi i ugrađena dovoljno široka vrata; još nekoliko hotela na raspolaganju ima po jednu do dvije sobe u prizemlju (ali, na ulazu su dvije do tri stepenice, te je potrebna pomoć pri ulasku u hotel).

** Potvrda pristupačnog toaleta isključivo je ocjena osoblja hotela, na osnovu datih jednostavnih parametara: širina vrata najmanje 70cm (jer su invalidska kolica širine najmanje 60cm); postojanje toalet šolje, sa dovoljno prostora da joj se priđe invalidskim kolicima, itd. Nisu izričito traženi potpuno prilagođeni uslovi.

Ako već ne mogu boraviti u našoj zemlji bez velikih teškoća, postavlja se pitanje mogućnosti korišćenja tranzita kroz zemlju (kao i, dijelom, svrsishodnosti velikih cestovnih projekata, poput koridora Vc). Iako neke od kompanija za trgovinu naftom i naftnim derivatima u svojim matičnim zemljama

moraju osigurati usluge dostupne i ljudima u invalidskim kolicima, one u našoj zemlji (gdje se odlikuju velikom pokrivenošću terena) na svojim benzinskim pumpama to još uvijek uspijevaju izbjeći. Situacija nije mnogo drugačija ni kad je riječ o «izvornim» bosansko-hercegovačkim benzinskim stanicama. Naime, do dana današnjeg, ni nakon bezbroj poziva, još nije identifikovana nijedna benzinska stanica, na kojoj bi postojao toalet, koji bi mogle koristiti osobe u invalidskim kolicima. Čudno za zemlju, u kojoj benzinske stanice neprestano niču jedna do druge! Istraga se, zatim, proširuje na restorane, biblioteke, banke, pošte, i slično, a ohrabrujuće vijesti uporno izostaju.

Ako je ovakva situacija danas, pred sam istek rokova za primjenu određenih zakona i uredbi kojima se pobliže definišu uslovi koji se moraju ispuniti a s ciljem omogućavanja nesmetanog pristupa osobama s invaliditetom svim sferama društvenog života, možemo li se zaista nadati ogromnom preokretu u mjesecima koji slijede? Očito je da papir trpi sve, a da stvarnost iziskuje mnogo, mnogo više truda svih nas.

Udruženja paraplegičara u Bosni i Hercegovini

U Bosni i Hercegovini u gotovo svim njenim opštinama postoji neko udruženje osoba s invaliditetom. Nerijetka su i aktivna udruženja paraplegičara, koja nastoje riješiti barem najočitije probleme s kojima se susreću njihovi članovi u najneposrednijem životnom okruženju.

Razgovori s predstavnicima udruženja pokazali su da ih je na osnivanje natjerala prijerka potreba, jer se smatralo da će se jedino udruženim glasovima uspjeći postići barem nešto, kad je riječ o ostvarivanju osnovnih prava osoba s posebnim potrebama. U velikom broju slučajeva rad udruženja se zasniva na volonterizmu njegovih članova, koji često nemaju odgovarajućih uslova za rad. Iako ima i onih srećnijih, koji za svoje ideje i projekte dobijaju pomoć opština, kantonalnih vlasti, određenih resornih ministarstava, kao i nekih međunarodnih organizacija, puno je veći broj onih koji su možda nekad i primili neku jednokratnu pomoć od svojih opština, ali uglavnom ostaju bez podrške neposrednih vlasti. Iskustvo u radu s opštinama širom Bosne i Hercegovine pokazuje da, kad je riječ o nevladinim organizacijama inače, pa time i udruženjima osoba s invaliditetom, opštine u svojim budžetima radije usvajaju stavke kojima će finansirati, recimo, troškove telefona nekog udruženja i eventualno im pružiti uslove za kancelarijski prostor u kojem će se članovi moći sastajati, no što su spremne finansirati (barem dijelom) svrsishodne projekte, namijenjene obogaćivanju života dotičnog segmenta društva. Nastojanja udruženja i brojnih međunarodnih organizacija, koje djeluju u zemlji, jeste da opštinske i

kantonalne vlasti promijene ovakav pristup, te da definišu jasne kriterijume za razne primjenjive projekte, čijom bi se realizacijom poboljšao kvalitet života svih pripadnika društvene zajednice.

Ne iznenađuje činjenica, do koje se došlo ispitivanjem, a koja pokazuje da je vrlo velik broj članova udruženja nezaposlen (u nekim mjestima posao ima tek oko 3% osoba s invaliditetom, pri čemu neki od njih vode svoj vlastiti posao). Međutim, naša ne tako davna prošlost pokazuje i na razvoj još jednog stepena prisutne diskriminacije – na različit odnos vlasti prema ratnim vojnim invalidima i civilnim žrtvama rata, u odnosu na odnos prema invalidima rada i osobama, kod kojih je invalidnost uzrokovana po drugim osnovama.

Donekle ohrabruje to što udruženja širom zemlje sarađuju jedna s drugima, kako direktno, tako i preko krovnih entitetskih organizacija. Brojne su inicijative da se njihov glas i preporuke uključe u sve sfere života. Međutim, realnost pokazuje da to ipak nije uvijek tako. Unatoč brojnim dogovorima sa vlastima na različitim nivoima, da će se organizacije osoba s invaliditetom angažovati u svim planovima društvenog života, od pitanja uklanjanja prepreka i osiguravanja njihovog nesmetanog kretanja i pristupa svim institucijama, preko pitanja obrazovanja i rehabilitacije, do rješavanja stambenog i drugih pitanja, to još uvijek nije u potpunosti zaživjelo. Naime, nerijetki su slučajevi da se pristupne rampe postavljaju bez prethodnih konsultacija sa njihovim budućim korisnicima, te da na kraju budu potpuno neupotrebljive, zbog svoje prevelike strmine.

Sigurno je da, ni uz najbolju volju i potpunu finansijsku podršku, nećemo moći riješiti probleme, s kojima se suočavaju osobe s invaliditetom, a da u planiranju rješenja tih problema ne konsultujemo tu ciljnu grupu. Na kraju krajeva, postoji toliko stvari o kojima ne razmišljamo i koje nam nikad ne bi pale na pamet, a koje osobama koje ovise o svojim invalidskim kolicima, i život znače.

Prava osoba s invaliditetom u drugim zemljama

Činjenica je da su mnoge razvijenije zemlje, pa i zemlje iz okruženja, daleko ispred Bosne i Hercegovine kada je riječ o definisanju i garantovanju raznih prava osobama s invaliditetom. Prava uključuju kako razne oblike naknada za tjelesna oštećenja, pomoć u pribavljanju ortopedskih pomagala (što je kod nas veliki problem za pojedince), odgovarajuće bolničko liječenje medicinskom rehabilitacijom i fizikalnom terapijom u odgovarajućim terapijskim centrima, kao i u vlastitom domu, tako i povlastice u javnom prometu, popuste pri korišćenju javnih usluga, članarina, odgovarajuća oslobađanja od carine i raznih poreza, administrativnih taksi, itd.

Osim toga, vrlo su jasno definisane sve ustanove/zgrade, koje moraju pružiti odgovarajući pristup osobama s invaliditetom, počevši od stambenih zgrada (ne samo sa više od 20 stanova, kako je to slučaj kod nas), preko trgovačko-uslužnih centara, benzinskih stanica, poštanskih dvorana čak i sa manje od tri šaltera, banaka, tržnica, zgrada bilo kojih jedinica i tijela lokalne i regionalne samouprave i državne uprave, domova zdravlja, bolnica, lječilišta, vrtića, škola, univerziteta, građevina kulturne namjene, pa do aerodroma, stajališta javnog prevoza, sportskih dvorana, zabavnih parkova, vjerskih objekata, trgova, itd.

U bolje organizovanom sistemu mnogo bolje djeluju i bolje su organizovana i udruženja paraplegičara. Dok su udruženja osoba s invaliditetom u Bosni i Hercegovini uglavnom rascjepkana, formirana više na osnovu potrebe da se čuje glas najbližih članova porodice, u zemljama u okruženju su sve profesionalnija, sa jasno definisanim aktivnostima, i vrlo konkretnom podrškom koju pružaju svojim članovima. Nerijetko su vodilje posebnih socijalnih programa, usmjerenih na zadovoljavanje specifičnih potreba osoba s invaliditetom, njihovo osposobljavanje i uključivanje u normalne društvene tokove, nude određene sportske i rekreativne sadržaje, pomoć u obrazovanju, osiguranju ortopedskih pomagala, prevozu invalida s prilagođenim vozilima, i slično. Vrlo su aktivan partner vlastima, te učestvuju u definisanju zakona, koji se tiču pitanja osoba s invaliditetom, te standarda, neophodnih za prilagođavanje života i okruženja ljudima s posebnim potrebama.

Ono čemu Evropska unija posvećuje posebnu pažnju, kada je riječ o socijalnoj sigurnosti u njenim članicama, jeste puna realizacija svih socijalnih prava, jednakih mogućnosti, zapošljavanja, profesionalnog razvoja i obrazovanja, mogućnosti migracije, itd. Kada je riječ o uključivanju invalida u društvene tokove, posebno se vodi računa o zdravstvenoj rehabilitaciji i njihovom ravnopravnom životu

u zajednici, što podrazumijeva otklanjanje najrazličitijih prepreka, počevši od psiholoških, obrazovnih, porodičnih, kulturnih, socijalnih, radnih, finansijskih pa sve do arhitektonskih. Na državnom nivou članica postoji preko 200 posebnih socijalnih programa, kojima se neposredno zadovoljavaju potrebe članova. Invalidskim organizacijama se omogućava aktivno učešće i kandidovanje za sredstva raznih evropskih programa, kojima se ostvaruju prava građana.

U nastojanjima da poveća opštu stopu zaposlenosti stanovništva, potakne razvoj preduzetništva, fleksibilnost pojedinaca i preduzeća, te izjednači mogućnost zapošljavanja svih kategorija stanovništva, EU posebnu pažnju posvećuje i razvoju mogućnosti zapošljavanja osoba s invaliditetom, odnosno njihovom aktivnom uključivanju na tržište radne snage. Osnov ovoga su profesionalna rehabilitacija i obrazovanje, prilagođenost i dostupnost radnih mjesta, postojanje odgovarajućih vještina osoba s invaliditetom, kao i podrška vlasti u njihovom ostvarenju svih ovih prava. Članice nude niz informativnih programa za poslovno savjetovanje, zaštitu od povreda na radu, određene finansijske stimulacije za zapošljavanje osoba s invaliditetom, pozajmice za nabavku opreme i pomoć pri samozapošljavanju, sufinansiranje preduzetničkih inicijativa, finansijsku pomoć pri prilagođavanju radnih prostorija, opreme i sprava, koje koriste invalidi, itd.

Osim toga, osobama s invaliditetom se nude razna radna prava, poput preraspodjele na drugo, odgovarajuće radno mjesto, skraćeno radno vrijeme i pravo na djelimičnu invalidninu, pravo na odgovarajuće novčane naknade i profesionalnu rehabilitaciju. Za lakši samostalni život nude se i određene pogodnosti kad je riječ o najmu stanova; nude se određeni društveni stanovi, po povoljnijoj cijeni, kao i određeni stambeni krediti sa povoljnijim uslovima otplate. Na sličan način uređena je i kupovina i prilagodba automobila za invalide.

UN Konvencija o pravima osoba s invaliditetom

O Konvenciji Ujedinjenih nacija o pravima osoba s invaliditetom, čija primjena kod nas je, čini se, još daleko, se u Bosni i Hercegovini, barem u proteklih nekoliko mjeseci, već govorilo. Priču o njoj pratilo je i potpisivanje peticije, organizovano u više gradova naše zemlje, da Bosna i Hercegovina potpiše tu Konvenciju, pri čemu je za tu inicijativu sakupljeno oko 13.000 potpisa. Iako medijski možda nije baš najbolje popraćena, sigurno je da će se naći tek mali broj ljudi, koji ne bi bio spreman svojim potpisom pružiti podršku osobama s invaliditetom i njihovoj borbi da ostvare svoja puna građanska prava.

Međutim, malo ko od nas upoznat je sa suštinom Konvencije, dokumenta od neprocjenjivog značaja za važan segment našeg društva.

Generalna skupština Ujedinjenih nacija je 13. decembra 2006. godine usvojila Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom, koju je do danas potpisalo 129 zemalja, uključujući sve zemlje iz okruženja. Iako u svijetu postoje brojni dokumenti, kojima se regulišu prava osoba s invaliditetom, ova Konvencija predstavlja korak naprijed, jer, osim što detaljnije no bilo koji dokument do sada, definiše osnovna ljudska prava i smjernice za podmirivanje potreba osoba s invaliditetom, ona u zemljama potpisnicima postaje i obvezujući zakonski dokument, noseći sa sobom određenu težinu i ozbiljnost u prihvatanju, što ranije nije bio slučaj.

Svrha Konvencije je da se vrši promocija, osigura zaštita kao i puno uživanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda svim osobama s invaliditetom, te da se promoviše poštovanje njihovog digniteta. Od zemalja potpisnica se očekuje da poštuju sva ljudska prava, te da aktivno otklanjaju sve prilike za njihovo eventualno kršenje. To znači da moraju izmijeniti sva zakonska akta, koja nisu u skladu s Konvencijom, promijeniti ili staviti van snage zakone, koji na bilo koji način omogućuju diskriminaciju na bilo kojem osnovu. Od njih se očekuje i da usko saraduju sa osobama s invaliditetom, već u samom razvoju i primjeni legislative i politika, kojima će se omogućiti primjena Konvencije.

Takođe, vlasti zemalja potpisnica dužne su osigurati i poštovanje svih ljudskih prava i sloboda i u javnom i privatnom sektoru, odnosno spriječiti bilo koji oblik diskriminacije na osnovu invalidnosti osoba. Da bi to osigurale, neophodno je da pripreme i usvoje niz zakonodavnih, finansijskih, političkih,

socijalnih, budžetskih, obrazovnih i drugih mjera. Ovo uključuje i određene administrativne, programske i druge korake za ostvarenje prava osoba s invaliditetom. Neophodno je sprovesti i pružiti podršku svim istraživačkim i razvojnim programima (uključujući i razvoj odgovarajućih roba i usluga), omogućiti osobama s invaliditetom pristup izvorima informacija i relevantnim tehnologijama, uslugama i institucijama, kao i unutar samih javnih struktura omogućiti obuku profesionalaca i drugog osoblja, koje će raditi s osobama s invaliditetom.

Konvencija se smatra kako razvojnim tako i instrumentom za ostvarenje osnovnih ljudskih prava. Njome se vrši zaokret u pristupu osobama s invaliditetom. Naime, njome se osobe s invaliditetom više ne posmatraju kao «socijalni slučaj», odnosno pitanje koje treba riješiti sa stanovišta medicinske pomoći i socijalne zaštite. Umjesto toga, osobe s invaliditetom smatraju se «subjektima» s pravima, koji su u potpunosti sposobni da, na osnovu svih pristupačnih informacija i servisa, ostvaruju svoja prava i donose odluke o svom životu i aktivnom učešću u zajednici u kojoj žive. U Konvenciji se jasno navodi da se osobe s invaliditetima više ne mogu posmatrati kao teret za društvo, već kao aktivni članovi društva, koji itekako mogu doprinijeti razvoju svoje zajednice. Njima mora biti omogućeno da se bore za svoja prava i da ih ostvaruju podjednako kao ostali članovi društva.

Jedan od principa, na kojima počiva Konvencija, a koji predstavlja preduslov za ostvarivanje jednakih mogućnosti, jeste pristupačnost. Ovo, između ostalog, podrazumijeva pristup zakonodavstvu, nezavisnom životu i ravnopravnom učešću u radu i životu zajednice, informacijama i komunikacijskim sredstvima, obrazovanju, zdravstvenim institucijama, stambenim i rehabilitacionim objektima, radnim mjestima i zapošljavanju, adekvatan životni standard i socijalnu zaštitu, učešće u političkom i drugim vidovima društvenog života, poput kulturnih, rekreacionih i sportskih djelatnosti.

Osobe u invalidskim kolicima često imaju poteškoće u dobijanju posla, ne zbog toga što se oni nalaze u invalidskim kolicima, već zbog toga što u našem okruženju postoje brojne, za njih u ovom trenutku nepremostive, prepreke poput nepristupačnog javnog prevoza i stepenica, koje im onemogućavaju uključanje u radnu zajednicu.

Neka od prava, koja se osobama s invaliditetom garantuju Konvencijom, jesu jednakost pred zakonom bez diskriminacije, pravo na život, slobode i bezbjednost, zaštitu od nasilja, zloupotrebe, pravo na poštovanje fizičkog i psihičkog integriteta osoba, pravo na slobodu kretanja i nacionalnost, pravo na ravnopravan život u zajednici, sloboda izražavanja, pravo na privatnost, na dom i porodicu,

pravo na obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, zapošljavanje, adekvatni životni standard, učešće u političkom i javnom životu zajednice, kao i učešće u kulturnom društvenom životu.

Iako se insistira na strogoj primjeni njenih odredbi, Konvencijom se prepoznaje činjenica da se velik broj zemalja suočava s vrlo ograničenim resursima, međutim, navodi se i da nedovoljni resursi ne smiju biti korišćeni kao izgovor za odlaganje primjene Konvencije. Kao rješenje nude se razne ideje o postavljanju odgovarajućih prioriteta u skladu sa razumnim, objektivnim kriterijumima, te proporcionalnom finansiranju raznih potreba društva. Takođe se predlaže da se zemlje s ograničenim resursima fokusiraju na izvođenje programa, koji ne koštaju mnogo, a ipak puno doprinose ostvarenju prava osoba s invaliditetom (ovdje se naročito važnim pokazuje konsultovanje organizacija osoba s invaliditetom), kao i da se prvo pokušaju riješiti problemi najugroženijih kategorija stanovništva. Neka pitanja lako se mogu riješiti samo dobrim planiranjem, bez većih investicija. Podsjeća se da se u rješavanju ovih pitanja ne smije vršiti diskriminacija ni po kojem osnovu, kao i da postoje brojni međunarodni resursi, koji podržavaju ovakve inicijative. Nijedna zemlja ne smije bježati od osiguranja barem minimalnih zahtjeva Konvencije. S obzirom na to da se u mnogim zemljama to do sada propuštalo (i još uvijek propušta), Konvencija nalaže uključivanje osoba s invaliditetom u svim fazama procesa primjene Konvencije.

Jasno je da same vlasti ni u najbogatijim zemljama ne mogu osigurati jednakost osoba s invaliditetom s većinskim ostatkom stanovništva. Neophodno je da se u ovo uključe podjednako svi akteri društva, svaki za svoje područje.

Zastrašujuće je da, do usvajanja i potpisivanja Konvencije o pravima osoba s invaliditetom, čak dvije trećine zemalja članica Ujedinjenih nacija, nije imalo odgovarajuću pravnu podršku za osobe s invaliditetom, unatoč tome što one čine oko 10% svjetske populacije.

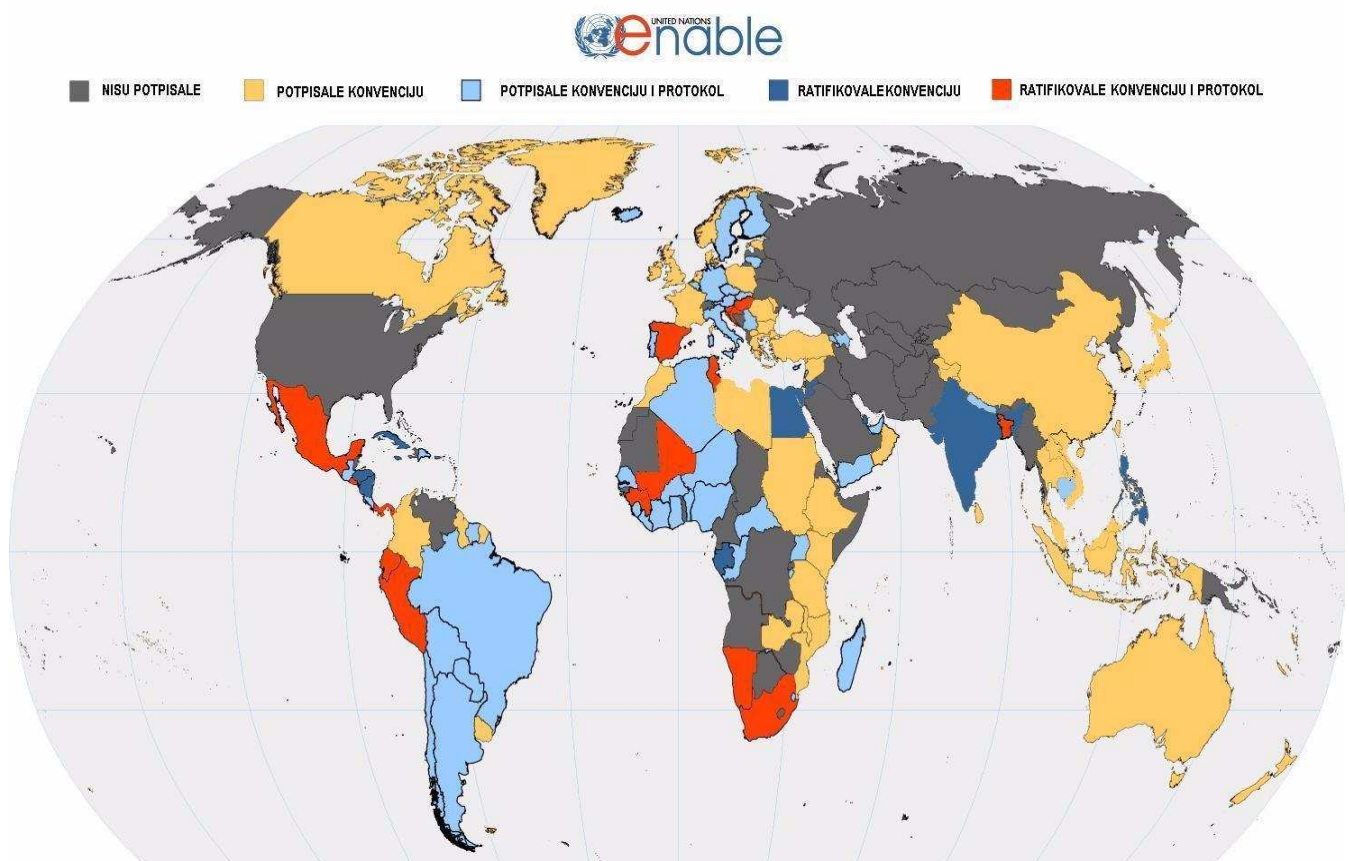
Pri tome ne treba zaboraviti da se Konvencijom nastoji «osigurati da ljudi s invaliditetom uživaju jednaka ljudska prava kao i svi ostali u društvenim zajednicama, u kojima žive... Njome se ne garantuju nikakva «nova» ljudska prava.

Činjenica je da je do danas 129 zemalja potpisalo UN Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom, od čega ih je 71 potpisala i opcionim Protokolom, koji prati Konvenciju (a koji omogućava pojedincima i grupama da se obrate za pomoć Komitetu za prava osoba s invaliditetom, nakon što su

iscrpili sve domaće resurse i procedure). Konvencija je ratifikovana u 26 zemalja, dok je Protokol ratifikovalo 16 potpisnica.

Zemlje potpisnice su i sve zemlje iz našeg okruženja, međutim, među njima nema i Bosne i Hercegovine (vidjeti sliku 1: pregled zemalja potpisnica Konvencije i/ili Protokola).

Slika 1: Prikaz zemalja koje su (ili nisu) potpisale UN Konvenciju i/ili protokol o pravima osoba s invaliditetom⁴

S obzirom na mali stepen ostvarivosti osnovnih ljudskih prava, koja bi trebale uživati i osobe s invaliditetom, neophodno je primorati izabrane vlasti naše zemlje da se, zajedno sa nama, pridruže boljima od nas, i konačno i na papiru i u stvarnosti počnu ostvarivati ono za što su izabrani. Sve dok i suštinski ne potvrdimo našu spremnost na promjene, nema mjesta nebrojeno puta verbalno iskazanoj solidarnosti prema osobama s invaliditetom, kao ni našim nastojanjima da budemo ravnopravan član svjetske društvene zajednice, u kojoj smo svi jednaki.

⁴ Izvor: <http://www.un.org>

Prema pisanjima medija, kao i iskazima predstavnika udruženja osoba s invaliditetom, cilj je da vlasti u Bosni i Hercegovini do 3. decembra ove godine – Međunarodnog dana osoba s invaliditetom, potpišu Konvenciju Ujedinjenih nacija o pravima osoba s invaliditetom. Na nama je da u vremenu koje nam predstoji svojim konstantim upitima, insistiranjem i lobiranjem pomognemo u ostvarenju tog cilja, te našim sugrađanima s invaliditetom vratimo pravo na dostojanstvo, jednake mogućnosti, te ravnopravan položaj u društvu. Bez toga, zaista, nema mjesta govoru o našoj jednakosti.

Zaključak ili kako dalje?

Kao i kad je riječ o mnogim drugim životnim pitanjima u Bosni i Hercegovini, i pitanje statusa osoba s invaliditetom i njihovog punog, ravnopravnog življenja u našem društvu, vrlo je kompleksno i ne može se riješiti preko noći. Činjenica je da se s naporima njihovog potpunog uključivanja u sve društvene tokove danas bore i zemlje mnogo ekonomski i socijalno razvijenije od naše. A činjenica je i da se puno lakše pokriti papirologijom, uprijeti prstom u zakon i reći kako je legislativom mnogo toga obuhvaćeno i riješeno, te da će za praksu biti više vremena i mogućnosti kada nam svima jednog dana bude bolje.

Kada bi se i smjelo tako razmišljati, odmah bi se postavilo pitanje a po kojim se to mjerilima može odrediti da nam je svima bolje i da je došlo vrijeme da se zbrinu i ljudi s posebnim potrebama. Onda bi se najvjerojatnije neko dosjetio i o tome napisao nekakav pravilnik, koji bi trebalo usvojiti, pa nekad možda i primijeniti. Da stvari kod nas možda nisu kakve su u bolje-stojećim zemljama nije teško potvrditi. Ali, ne može se negirati ni činjenica da se zemlja gradi i razvija. Da je tako, potvrđuje sve veći i veći broj novih stambenih i poslovnih objekata u svim većim i gradovima srednje veličine u našoj zemlji. Novca za investiranje, dakle, ima, te se ne možemo izvlačiti na siromaštvo (možda bismo stvarno trebali razmišljati shodno postulatu UN Konvencije o pravima osoba s invaliditetom – da siromaštvo nije dovoljno dobro opravdanje za nerješavanje ovog društvenog pitanja). Veće je pitanje ima li volje da se silni zakoni i uredbe dopune dodatnim odredbama, kojima bi se zaista garantovala sva prava invalida, ili barem volje da se ono što se «u ime naroda» već usvojilo i pretvori u realnost.

Kada je riječ o nekom sveobuhvatnijem pristupu rješavanju ove problematike, i nije potrebno da sami izmišljamo toplu vodu (kad su nam već resursi toliko rijetki). Puno smislenije je pogledati praksu zemalja, koje prednjače na ovom polju, a koje još prije samo nekoliko godina i nisu bile toliko podmakle. Kao primjer ovdje ističem našu nekadašnju sestrinsku zemlju – Sloveniju, koja svoju politiku zaštite invalida za period od 2007. do 2013. godine zasniva na osnovama politike zaštite invalida Evropske unije. S obzirom da se i mi borimo, da jednog dana postanemo dio te velike evropske porodice, sigurno je da nećemo moći pobjeći od obaveze usklađivanja domaćeg zakonodavstva i praksi s evropskim.

Prvi korak u ovom, kako se navodi u svim spisima modernog svijeta, kojima je obuhvaćena ova tematika, jeste da se shvati da pitanje osoba s invaliditetom nije samo medicinsko pitanje, već pitanje

osnovnih ljudskih prava. Kad se to shvati, može se početi razmišljati o ciljevima, koje bi trebalo postići u procesu izjednačavanja prava osoba s invaliditetom s pravima drugih ljudi. Kao osnovne, Evropska unija u svojoj politici zaštite invalida navodi sljedeće ciljeve:

1. CILJ: Povećati svijest društva o osobama s invaliditetom, njihovom doprinosu razvoju društva, pravima, dostojanstvu i potrebama

Svrha ovog cilja jeste odstranjivanje prepreka osobama s invaliditetom za jednakopravno učešće u svim sferama društva. Smatra se da je potrebno javnost upoznati sa prilikama kad je riječ o zapošljavanju invalida, njihovom samostalnom životu, obrazovanju, javnoj upravi, a i same invalide upoznati s njihovim pravima i pristupu informacijama, prilikama i obavezama u svim područjima života. Takođe, neophodno je podsticati primjenu dobrih praksi iz drugih zemalja, te u širenje svijesti o ovom pitanju uključiti sve relevantne aktere – predstavnike vlasti, udruženja osoba s invaliditetom, medije, zdravstvene institucije, obrazovne institucije i sveopštu društvenu zajednicu.

2. CILJ: Sve osobe s invaliditetom imaju pravo da jednakopravno i bez diskriminacije biraju gdje i kako će živjeti, da budu u potpunosti uključene u društveni život svoje zajednice te da učestvuju u njemu

Ovdje se, prije svega, misli na pružanje invalidima mogućnosti da žive sa što većim stepenom samostalnosti, te da, kadgod je to moguće, sve manje ovise o institucijama. Takođe, podrazumijeva i mogućnost učešća u raznim programima jedne zajednice – uz uključivanje nevladinog sektora, konsultiranje prilikom definisanja standarda gradnje, razvoj projekata pomoći i zapošljavanja u zajednici, i slično.

3. CILJ: Osobama s invaliditetom treba osigurati pristup građevinskom zemljištu i građevinskim objektima, javnom prevozu, informacijama i sredstvima komunikacije

Primjena ovog cilja za sobom povlači dosljednu primjenu zakona o prostornom planiranju i uređenju građevinskog zemljišta, kao i primjenu uredbi kojima se ljudima s invaliditetom garantuje javni prevoz, pristup sredstvima informisanja i komunikacije, svim javnim uslugama, itd.

4. CILJ: Na temelju jednakih mogućnosti i bez diskriminacije obezbijediti sveobuhvatni obrazovni sistem na svim nivoima školovanja, kao i mogućnost doživotnog učenja

Obrazovanje predstavlja osnov osiguranja socijalne uključenosti i nezavisnosti svih osoba, uključujući osoba s invaliditetom, te je neophodno svim ljudima podjednako omogućiti pristup

predškolskim, osnovno- i srednješkolskim institucijama, kao i institucijama za dodiplomski i postdiplomski studij.

5. CILJ: Osobama s invaliditetom potrebno je osigurati pristup radu i zaposlenje bez diskriminacije u radnom okruženju

Rad, odnosno zaposlenost ključni je faktor za socijalnu uključenost, ekonomsku nezavisnost, samostalni život i veće dostojanstvo osoba s invaliditetom. Evropska direktiva o opštim okvirima jednakih mogućnosti za zapošljavanje zabranjuje diskriminaciju na osnovu invalidnosti. Njome se propisuju i efikasni i praktični koraci za prilagođavanje radnih mjesta za osobe s invaliditetom, od prilagođavanja radnih prostorija, opreme, preko radnog vremena, do podjele poslova, te osposobljavanja za rad.

Cilj je da se poveća učešće invalida u radno-aktivnom stanovništvu i na taj način smanji obim socijalnih davanja, da se invalidima omogući da, u skladu sa svojim interesima, sposobnostima i mogućnostima, steknu zvanje i zaposlenje, da zadrže svoje radno mjesto, napreduju ili potpuno promijene svoju karijeru. Istovremeno, nastoje se razviti radni i životni uslovi, koji će uticati na smanjenje mogućnosti za nastanak invalidnosti, kao i pribaviti odgovarajuća podrška, usluge, prilagodbe, pristup i tehnička rješenja, koja invalidima omogućavaju efikasno obavljanje poslova.

6. CILJ: Osobama s invaliditetom potrebno je osigurati odgovarajući životni standard, finansijsku pomoć i socijalnu sigurnost

Osobama s invaliditetom potrebno je osigurati odgovarajući životni standard, imajući pri tome u vidu da su osnovni troškovi života, zbog posebnih životnih uslova uzrokovanih invalidnošću, povećani. Potrebno je dobro ih informisati o sistemima državne podrške i olakšicama, namjenskim uslugama, naknadama, omogućiti im pristup i učešće u raznim socijalnim programima, naročito ako nisu radno sposobni, itd. Evropska legislativa tu ide i korak dalje, i nastoji i osobama, koje se brinu o invalidima, osigurati odgovarajuća primanja.

7. CILJ: Osobama s invaliditetom potrebno je osigurati odgovarajuću zdravstvenu zaštitu

Iako bi ovdje možda mogli navesti ionako često upitan sistem zdravstvene zaštite uopšteno u našoj zemlji, neosporno je da se osobama s invaliditetom treba osigurati posebna zaštita, neophodna rehabilitacija, osnovna ortopedska pomagala, itd.

8. CILJ: Osobama s invaliditetom potrebno je osigurati učešće u kulturnim događajima, te ravnopravan pristup kulturnim dobrima

Osim opšteg (fizičkog) pristupa kulturnim ustanovama i dobrima, neophodno je voditi računa o tome da se osobe s invaliditetom konsultuju u projektovanju kulturnih događaja i institucija, jer se samo na taj način mogu osigurati svi uslovi za njihovo ravnopravno uključivanje i u ovaj segment društvenog života.

9. CILJ: Osobama s invaliditetom potrebno je osigurati učešće u sportskim i rekreativnim aktivnostima

Opšte je poznato da smo naše reprezentativce u sjedećoj odbojci prepoznali kao junake tek kad su se u zemlju vratili sa osvojenom medaljom. Prije toga nas većina nije ni znala da reprezentacija uopšte postoji, te da svojim ionako niskim primanjima sportisti finansiraju tu svoju strast. Kad su nam došli kao pobjednici održali smo im nekoliko govora, malo pozirali za fotku na naslovnoj strani, možda im i dobacili neku jednokratnu pomoć, a potom ponovno zaboravili da postoje.

Osim što kretanje, igra i sporske aktivnosti krijepe osobe s invaliditetom, te im omogućavaju veći stepen uključenosti u društvena zbivanja, ne treba zaboraviti ni rehabilitacijski efekat sporta. Osim toga, potrebno je voditi računa i o pristupu sportskim terenima, sanitarijama, prevoznim sredstvima, itd.

10. CILJ: Osobama s invaliditetom potrebno je osigurati ravnopravno učešće u vjerskom i duhovnom životu njihove zajednice

Mislim da o značaju ovoga nije potrebno posebno govoriti.

11. CILJ: Podsticanje rada organizacija osoba s invaliditetom

Osvještavanje javnosti, pa i samog segmenta stanovništva, koji čine osobe s invaliditetom, gotovo je nemoguće bez njihovih aktivnih udruženja, jer samo oni mogu istinski govoriti o problemima svakodnevnice, s kojima se susreću. Cilj takvih udruženja je da utvrđuju, zastupaju i zadovoljavaju posebne potrebe osoba s invaliditetom, da zastupaju njihove interese, upozoravaju na načelo nediskriminacije invalida, podstiču osobe s invaliditetom da se uključuju u društveni život, da podižu svijest javnosti o statusu invalida u društvu, da sudjeluju u sprečavanju i otklanjanju prepreka aktivnom životu invalida, itd. Neophodno je razvijati i javnim sredstvima (primjera radi, u Sloveniji se sredstva iz koncesija za igre na sreću izdvajaju za udruženja invalida i druge humanitarne organizacije, u okviru

posebnih socijalnih programa) financirati organizacije, koje će pružiti odgovarajuću podršku svojim članovima, te s vremenom prerasti u segmente društva, koji će se moći financirati i samostalno, preko raznih projekata svojih i pridruženih članova.

12. CILJ: Otkrivanje i sprečavanje nasilja i diskriminacije nad osobama s invaliditetom

Zbog posebno ranjivog položaja osoba s invaliditetom, nikako se ne smije zaboraviti na ovaj aspekt njihove zaštite.

Očito je da postoje brojni, izuzetno značajni aspekti punopravnog uključivanja osoba s invaliditetom u život jedne društvene zajednice. Pomalo me biva i strah kada sagledam o čemu je sve potrebno voditi računa, i šta je sve potrebno promijeniti. Međutim, i mali koraci će nas, konačno, odvesti do cilja, jednog, pa drugog, pa trećeg...

Možda treba početi s onim osnovnim – postavljanjem pitanja svim javnim institucijama i uslužnim objektima o njihovoj pristupačnosti osobama u invalidskim kolicima. Istovremeno ih treba pozivati na primjenu već zakonom definisanih obaveza, kojima se ispunjavanju uslovi za uključenje osoba s invaliditetom u sve sfere društva. Možda se, kad ovo realizujemo, možemo upustiti dalje u osvajanje gorenavedenih ciljeva, a potom možda i sami postaviti neki naš, jedinstven cilj u izjednačavanju statusa svih stanovnika naše zemlje.

Na kraju krajeva, bilo bi lijepo barem jednom moći reći da prednjačimo nečim dobrim... Stoga, ne budimo lijeni... Barem jednom dnevno postavimo nekome pitanje – može li ovo koristiti osoba u invalidskim kolicima... Uz malo nade i puno strpljenja, možda će nam neko konačno odgovoriti – DA.

Izvori

Akcijski program za invalide 2007. – 2013. (Slovenija)
Dnevna štampa
Internet stranice brojnih domaćih i stranih udruženja osoba s invaliditetom
Nacrt Zakona o uređenju prostora i građenju Republike Srpske, 2007
Podaci dobijeni od ispitanika (zaposleni u opštinama, hotelima, udruženjima osoba s invaliditetom, benzinskim stanicama, itd.)
Pravilnik o osiguranju pristupačnosti građevina osobama s invaliditetom i smanjene pokretljivosti, Hrvatska
Reforma sistema penzijskog osiguranja u Republici Srpskoj, Klub 2015 2006
UN Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom
Uredba o prostornim standardima, urbanističko-tehničkim uslovima i normativima za sprječavanje stvaranja svih barijera za osobe sa umanjnim tjelesnim sposobnostima, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, br. 10/2004
Zakon o građevinskom zemljištu Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, 2003
Zakon o građevinskom zemljištu Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, 2006
Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju Federacije BiH
Zakon o penzijskom i invalidskom osiguranju Republike Srpske
Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, 2004
Zakon o prostornom planiranju i korišćenju zemljišta na razini Federacije BiH, 2006
Zakon o prostornom uređenju i gradnji Hrvatske, 2007
Zakon o prostornom uređenju, Službene novine Kantona Sarajevo, 2005
Zakon o radu RS, Službeni glasnik Republike Srpske 55/07
Zakon o zdravstvenoj zaštiti i Zakon o zdravstvenom osiguranju Republike Srpske
Zakon o zdravstvenoj zaštiti i Zakon o zdravstvenom osiguranju Federacije BiH
<http://fbihvlada.gov.ba>
<http://osobesainvaliditetom.blogger.ba/arhiva/2007/05>
<http://sport.si21.com/sport-invalidov/>
<http://uik.hr/prava-invalida/>
<http://web.worldbank.org>
<http://www.drustvo-para-lj.si>
<http://www.elef.rheumanet.org/newsletter/5/nl5-23.htm>
<http://www.escif.org/>
http://www.glas-koncila.hr/rubrike_propisi.html?broj_ID=4680
<http://www.ic-lotos.org/index.php?option=content&task=view&id=59>
http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/invalidi/
http://www.pop.ba/index.php?option=com_content&task=view&id=402&Itemid=1&lang=1111
http://www.share-see.org/serbian/callf7_ser.htm
<http://www.sisonline.org/pages/linkstwelve.htm>
<http://www.un.org>
<http://www.zveza-paraplegikov.si>
www.adsfbih.gov.ba
www.employers-forum.co.uk/www/guests/info/csr/disability-online
Životno iskustvo najboljeg mi prijatelja